

A magyar találósok történetiségéhez

Ahogy az emberi kultúra minden elemének, úgy a folklórnak, a népköltészet műfajainak, szüzséinek, formuláinak és az egyes szövegeknek is megvan a maga történetisége.¹ Nincs ez máshogy a *találósokkal* (vagyis szóbeli rejtvényekkel) sem, amelyek a nemzetközi kutatás univerzálisnak, minden kultúrában megtalálhatónak tart, ugyanakkor kultúrkörönként annyira eltérő, hogy nem lehet például általános érvényű meghatározást sem adni róla. Nem csak földrajzilag láthatunk nagy változatosságot, a műfaj történetileg is változik, és ez megnyilvánul többek között az egyes szöveg-típusok („valódi”, leíró találósok, tudáspróbák, tréfás kérdések stb.) meglétében és arányában, a tematikában, képi világban, a terminológiában, és nyilvánvalóan a tudomány által történetileg változó módon meghatározott kánonban. Tudomásul kell venni azt is, hogy akárcsak más műfajoknál, itt is nagymértékben számolni kell a szóbeliség és írásbeliség kölcsönhatásával, és különféle médiumok közvetítő szerepével – a középkori kódexektől kezdve a 18–19. századi vegyes kéziratos gyűjteményeken, ponyvákön, később olvasókönyveken és más nyomtatott kiadványokon át egészen a 21. századi internetes levelezőlistákig, fórumokig és közösségi oldalakig.

Előadásomban néhány olyan szempontot vetek fel, amelyek közelebb vihetnek a magyar találósok történetiségének megértéséhez: előbb a terminológia alakulásának néhány állomását mutatom be, utalva az ezek hátterében rejlő koncepciókra és normatív funkcióra, majd a találósok ma legnépszerűbb alcsoportjáról, a 20. század második felében és ma is gyűjthető tréfás kérdésekről (avagy rejtvényviccekről) lesz szó.

Mindezek előtt azonban magyarázatra szorul a *találós* mint műfaji megnevezés használata, és ennek jelentéstartalma.² A terminus használatát összefoglaló névként Voigt Vilmos javasolta, az ő nyomán röviden „a szóbeli rejtvények összessége”-ként³ határozhatjuk meg a találósokat, amelyeket a rejtvények szélesebb kategóriáján belül helyezhetünk el. A *rejtvény* pedig „a rövid műfajok egyike, egy állító vagy kérdő, valamilyen tudásra vagy ismeretre vonatkozó szöveg, valamint az erre vonatkozó felelet egysége”,⁴ amely korszakonként változó műfaji keretben foglal magában népi és irodalmi, szóbeli és írásbeli, köznyelvi és költői szövegeket. Ide tartoznak a szóbeli rejtvények mellett a szűkebb értelemben vett enigmák; a betűrejtvények (anagramma), szótagrejtvények (charade), szórejtvények (logogriph) és más nyelvi játékok; a képrejtvények (rébusz); gesztusrejtvények; stb.

Ezen a műfaji kereten belül helyezhetők el a *találósok*, azzal a korlátozással, hogy a szóbeliségben élő, népköltési szövegeket soroljuk ide. Egy tárgyilagos és viszonylag

¹ A Jankó János-díj átvétele alkalmából a Magyar Néprajzi Társaság 2015. évi közgyűlésén elhangzott előadás írásos változata.

² Vö. Vargha 2013b: 418–421.

³ Voigt 1993: 74.

⁴ Voigt 1989b: 559.

általános érvényű meghatározás Annikki Kaivola-Bregenhøj monográfiája nyomán így hangozhat: „A találós szövegét egy kérdés (vagy kép) és egy válasz (megfejtés) együttesen alkotja, előadása párbeszéd formában történik. A két rész közötti összefüggés általában rögzített, vagyis a számos szemantikailag lehetséges válasz közül csak egy elfogadható”.⁵ A találós megnevezés számos kisebb szövegcsoporthoz fog össze,⁶ és ugyanakkor több, történetileg igen változatos terminust vált fel, amelyek változásával párhuzamosan a műfaj értelmezése és a kánon is módosul.⁷ Ezek közül a legfontosabbakról kell néhány szót szólni.

Elsőként a *meséről*, ami a legkorábbi magyar terminus (szóbeli és egyéb) rejtvények megnevezésére,⁸ és amelynek ilyen értelemben történő használatára az első ismert adat a 16. század elején a Döbrentei-kódexben „laptöltelékként” feljegyzett szöveghez fűződik.⁹ Ilyen jelentéssel szerepel az első magyar nyelvű rejtvenygyűjtemény, az 1629-ben Lőcsén kiadott, németből fordított *Mesés könyvecske* címében is.¹⁰ Egészen a 19. század derekáig gyakran előfordult rejtvény, találós értelemben a mese szó, mind kéziratokban, mind folyóiratokban. A *Hasznos Mulatságok*ban (1817–1842) például összesen 487 rejtvényt szöveg jelent meg mese címmel, és bár ezek többsége nem népi találós, arra is találhatunk példát (például: Erdőn terem, réten hízik, / Aszszony kéz közt forgolódik. – *Szita*;¹¹ Az erdőn fűrják faragják, / Otthon lelket tartanak benne. – *Bölső*;¹² Erdőn vágják, ithon szóll. – *Hegedű*¹³). A 19. századi szótárirodalom adatai pedig egyértelműen utalnak arra, hogy a *mese* szót ebben az időszakban még szóbeli rejtvény értelemben is használták. Itt csak egy példát emelnék ki erre, Czuczor Gergely és Fogarasi János szótárának *mese* szócikkét, ezen belül is az 5-ös pontot:

„MESE [...]. 5) Rejtélyes képekbe foglalt tikos értelmű, fogárd [!] kérdések, melyeket a nép így szokott kezdeni: Mese mese, mi az? pl. ha fölveszik is sír, ha leteveszik is sír. Fűrják, faragják mégis feneketlen. Micsoda madár az, mely a karó hegyén is megtojik? Melyik a legerősebbik szó? Ki látott kenderből templomot? Mikor állt

⁵ Vargha 2013b: 418; vö. Kaivola-Bregenhøj 2001: 36–37.

⁶ A legfontosabb csoportok: 1. A szorosabb értelemben vett találós, amely „tárgyát egy másik, tőle merőben eltérő tárgyhöz hasonlítja” (Taylor 1943: 129). Például: Négy kutya egymást kergeti, de soha el nem érheti. *A kocsikerekék*. 2. A szójátéokra épülő tréfás kérdések. Például: Vásárban mit vesz az ember legelőszőr? *Lélegzetet*. 3. A tudáspróbák, melyek a magyar hagyományban elsősorban bibliai ismeretekre kérdeznek. Például: Ki született anya nélkül? *Ádám*. 4. A számtani és a rokonsági kapcsolatokra kérdező feladványok. Például: Ipadnak, napadnak, három papnak, hat kappannak hány körme van? *Száznegyvennyolc*. 5. A narratív elemet tartalmazó találós mesék. 6. A kétértelmű, látszólag erotikus szövegek. Például: A két szöröst tedd össze, a golyóját hagyd közte. *Szem és szempillák*. 7. A találós paródiájának tekinthető ál-találósok, amelyeket a várt talányosság helyett szó szerint kell érteni. Például: Szarka repül a Tiszán, / Szalonna csüng az állán, / Hordó bor az oldalán, / Ajtó forog a sarkán, / Kis kutya ül a farkán. Mi az? *Ki van mondva*. Bővebben lásd Vargha 2013b: 419.

⁷ A szóbeli rejtvények (elsősorban 19. századi) terminológiájáról bővebben lásd Vargha 2011.

⁸ Lásd Hexendorf 1950.; Voigt 1980.; Benedek 1995.; Gulyás 2008: 165–171.

⁹ Mándoki 1979: 301; a rejtvény értelmezéséhez lásd Lázs 2014.

¹⁰ Voigt 1989a.

¹¹ *Hasznos Mulatságok* 1818/I. 22:176, 23:184.

¹² *Hasznos Mulatságok* 1818/II. 16:127, 17:135.

¹³ *Hasznos Mulatságok* 1819/II. 41:328, 42:328 [!]

Krisztus egy lábon? Mikor ordított a szamár akkorát, hogy az egész világ meghallotta? stb. Ezek neve különösebben: találós mese; újabb szóval: rejtély. Megfejtteni a mesét. A fejtetlen mese legtöbb becsületet vall. (Km.). [...]”¹⁴

A mese elnevezést követően két terminus versengett azért, hogy a helyére léphessen: a *találós mese* és a *néptalány*. A találós mese kifejezés általam ismert első előfordulása a komáromi *Mindenek Gyűjtemény*hez kapcsolódik, amely már 1789-ben találós mesék (enigmák) és rejtett szók (logogrifek) megverselésére és beküldésére biztatta az olvasókat, és ilyen néven is adták közre a szövegeket. A találósok összefoglaló nevévé viszont csak később lett. Erdélyi János a Kisfaludy Társaság 1847. július 31-i ülésén indítványozta, hogy a mesék és mondák mellett más műfajokra, köztük a „nép szájában élő találós mesék”-re¹⁵ is terjedjen ki a gyűjtés. A 19. század közepén meginduló tudományos igényű gyűjtések eredményeként megjelent közlésekben azonban eleinte a nyelvújítással keletkezett *talány* és az ebből képzett *néptalány* volt az elfogadott terminus. *Néptalányok* jelentek meg többek között a *Magyar Nyelvészet* első négy évfolyamában (1856 és 1859 között összesen 688 szöveg), és 1861-ben Merényi László *Eredeti népmesék* című gyűjteményében is.¹⁶

A *Magyar Nyelvészet* hatodik évfolyamában azonban Lőrincz Károly már *találós meséket* közölt,¹⁷ és Arany László is *találós meséket* adott közre 1862-ben megjelent mesegyűjteményében,¹⁸ akárcsak egy évvel később Kriza János.¹⁹ Az újjáalakuló Kisfaludy Társaság 1863-as gyűjtési felhívásában szintén *találós mesék* beküldését kérték,²⁰ és az ezt követően megjelenő népköltési gyűjteményekben évtizedekig szinte kizárólag ilyen címmel publikálták a szövegeket.

A találós mese kifejezés tehát az 1860-as évekre kanonizálódott, és egészen a század végéig uralkodó maradt. Ehhez párhuzamosan pedig egy szemléletmód is kanonizálódott, amelynek jegyében a korábbinál határozottabban elválasztották a népköltési gyűjteményekben közreadható, „eredeti népi” szövegeket az irodalmiasabb hangvételű, a diákköltészetben igen jellemző szövegektől. Ennek legjellemzőbb példáját a Merényi László mesegyűjteménye körüli események jelenthetik. A történeti mesekutatás alaposan feldolgozta Arany János nevezetes bírálatát,²¹ amellyel Merényi László *Ere-*

¹⁴ Cuczor – Fogarasi 1862–74: IV. 508–509. Az idézett találósok megfejtései az eredeti szócikkben nem szerepelnek, de a gyűjteményekben közölt párhuzamok alapján ezek sorrendben: lánc; kémény; hó; hó; aki a kenderföldön állva nézett a templom felé; mikor a szamár hátára felült; Noé bárkájában. Az idézett, ’népnél szokásos’ kezdőformula jelenleg ismert legkorábbi előfordulása Faludi Ferenc II. eclogájában (1787: 74–75.) található, amelyben két pásztor *Mese mese mi az?* formulával bevezetve találósokat („pásztori verseket”) ad fel egymásnak. A bevezető formula használatát Turcsányi Andor körmendi gyűjtése is megerősíti (*Magyar Nyelvőr* 1875: IV. 141, 180–181.). Párhuzamként említhető a moldvai magyarok által használt *Csümő, csümő, mi az?* rejtvényfejtést bevezető formula (Szemerényi 1977).

¹⁵ Erdélyi 1991: 356.; vö. 244–245.

¹⁶ Merényi 1861: 204–224.

¹⁷ Lőrincz 1861.

¹⁸ Arany L. 1862.

¹⁹ Kriza 1863.

²⁰ Greguss 1863.

²¹ Arany J. 1861; kritikai kiadása Arany J. 1968.

deti népmesék (1861) című kötetét illette, hosszú időre meghatározva a meselejegyzés, szövegkezelés stb. kérdéseit.²² Mindezt ráadásul a magyar folklorisztika tudományos megalapozásának időszakában, amikor a kutatás elvei körvonalazódtak, és rögzült egy többé-kevésbé általánosan elfogadott műfajstruktúra.

Mesegyűjteményében külön fejezetben 93 *néptalányt* is közölt Merényi,²³ Arany János bírálatán belül ezek tekintetében is elmarasztalta Merényit, amiért 'nekiáll és maga szedi versbe' azokat, ahelyett, hogy 'tisztá formában rögzítené'.²⁴ Kritikáját többek között részletes verstani elemzéssel is megtámogatta. Azonban ha megnézzük az Arany által különösen kifogásolt szövegeket, azt láthatjuk, hogy ezek a verses, úgy-mond mesterkélt megfogalmazású rejtvények (összesen 22 szöveg)²⁵ minden bizonnyal nem az őket közreadó Merényi beavatkozása nyomán nyerték el formájukat, hanem így hagyományozódtak. Lássuk az alábbi szöveget, melynek megfejtése a *harmat*:

*Mondj nekem oly vizet –
Ha felelni mernél –
A melyik szélesebb
Mélységes tengernél;
Mégis, ha bele mégy sz
Alig ér bokáig.
Mondjad hát, ne törjed
Az eszed sokáig.*²⁶

*Mondj Nékem olly vizet, ha felelni mernél
A melly leg szelesebb, s mellyebb a tengernél,
Mégis ha belé mégy, alig er bokáig,
Mond meg hamar, ne törd fejedet sokaig.*²⁷
(Körmöti János-gyűjt. 1786–1793)

E szövegnek igen közeli változatait több korábbi forrásban is megtalálhatjuk, a fenti idézet kéziratos gyűjtemény mellett például 1824-ben *Köznép Meséje* címmel a *Hasznos Mulatságokban*.²⁸ További forrásfeltárás során bizonyára több szövegpárhuzam is előkerülhet még, amelyek arra mutatnak, hogy ezeknek a rejtvényszövegeknek az eredeti közegét feltehetőleg a közköltészet, a diákköltészet jelenthette.

²² Legutóbb lásd Domokos – Gulyás 2009.; kifejezetten a találósok vonatkozásában lásd Vargha 2012.

²³ Merényi 1861: 204–224.; lásd még Vargha 2012: 257–272.

²⁴ Arany J. 1968: 339–340.

²⁵ I–VII, XII–XIV, XVI–XVII, XXI–XXIV, XXIX, XXXII, XXXV, XXXVIII, L, LXLIII.

²⁶ Merényi, 1861: 211.

²⁷ Stoll 368. Közli Mándoki, é. n., 27.

²⁸ „Mondanék egy vizet

Ha felelni mernél,

A' melly legszélesebb,

Méllyebb a' Tengernél,

Ha belé mégy pedig

Alig ér bokáig;

Mond ki ne törd rajta

Az eszed sokáig.”

Hasznos Mulatságok 1824/I: 160.

Arany János ugyan nem gyűjtőként kritizálta Merényi Lászlót, hanem azért bírálta, hogy a szövegeket túlzott mértékben átírja. Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy Merényi egyszerűen tágabban értelmezte a *néptalány* fogalmát, mint a korabeli gyűjtők többsége. *Eredeti népmeséinek* találós-fejezete összességében sokkal inkább hasonlít a 18–19. századi omniáriumok (vegyes kéziratos gyűjtemények) vagy kalendáriumok vegyes rejtvényközleményeire, mint más népköltési gyűjtemények hasonló részeire.²⁹

Visszakanyarodva egy pillanatra a terminológiához, a *találós kérdés* elnevezést kell még említeni, amely (különböző előzményeket követően) a 20. század első évtizedei során vált a korábbihoz hasonlóan heterogén anyagnak a század végéig meghatározó összefoglaló nevévé.³⁰ Mindezek helyett javasolom összefoglaló névként a találós kifejezés kanonizálását, előadásom hátralevő részében pedig a műfaj legújabb kori történetére szeretnék utalni, különös tekintettel a tréfás kérdéseknek nevezett szövegtípusra.

A találósok kutatói a 20. század második felében két dolgot hangsúlyoztak világoszte. Egyfelől azt, hogy a hagyományos életmód eltűnésével vagy visszaszorulásával párhuzamosan a hagyományos, „valódi” (azaz leíró, gyakran metaforikus) találósok kikoptak az aktív folklórtudásból, a rádió, televízió elterjedésével pedig a rejtvényfejtés más formái terjedtek el, mint például a kvízműsorok. Ugyanakkor viszont más, szójátékra épülő találós-típusok, elsősorban a *tréfás kérdések* rendkívüli népszerűségére és variabilitására is felfigyeltek, és hangsúlyozták ezek jelentőségét a találós mint beszédmód továbbélésében.³¹

A tréfás kérdések meghatározó vonásait Kaivola-Bregenhøj nyomán³² az alábbi pontokban összegezhetjük:

1. ez olyan különféle találósok összefoglaló neve, amelyeknek elsődleges célja a kértetett nevetségessé tétele, másodlagos célja a nevetetés;
2. e szövegek szinte soha nem metaforikusak, teljes mértékben szójátékon, közelebb-ről nyelvi kétértelműségen (linguistic ambiguity) alapulnak;
3. legtöbbször kérdés-felelet formulára épülnek, amely egy látszólag komoly kérdéssel kezdődik; a leggyakrabban használt kérdőszók: *mi, miért, hogyan, mi a különbség?*;
4. a tréfás kérdések előadása azonban nem valódi dialógus, a kérdeztől nem várják, hogy válaszoljon a feltett kérdésre. Szerepe abban merül ki, hogy ezt feladja, lehetővé téve ezáltal, hogy a kérdező maga mondja meg a választ (vagyis a csattanót);
5. a törvényszerűen egyszerű forma teszi lehetővé további kérdések improvizálását;
6. gyakran sorozatokban hangzanak el, vagyis egymás után több, egyazon formulára építő szöveget mondanak;
7. hullámokban újabb és újabb ciklusok követik egymást, melyek központjában valamilyen abszurd téma vagy egy aktuális (tragikus) esemény áll;

²⁹ Merényi László, illetve Arany László *Eredeti népmesék* c. gyűjteményei (Merényi 1861.; Arany L. 1862.) találósainak összehasonlító vizsgálatát lásd Vargha 2012.

³⁰ Lásd Vargha 2011: 100–101.

³¹ Részletesebben, szakirodalmi hivatkozásokkal lásd Vargha 2013a: 262–268, 274–281.

³² Kaivola-Bregenhøj 2001: 57–62.

8. a populáris kultúra és a média, később az Internet jelentős szerepet játszik a témaválasztásban és a szövegek megformálásában;
9. e szövegtípus különösen népszerű a gyermekek és fiatalok körében.

Az általánosan megfogalmazható vonások mellett a tréfás kérdések mind nyelvi, mind tematikájukban igen sokrétűek, a szövegek pedig nemzetközileg számos különböző, elsősorban nem szövegfolklorisztikai tárgyú kutatás tárgyát jelentik. A szövegcsoporthoz rendkívüli figyelem irányul jelenleg is a nemzetközi folklorisztikában, elnevezései egy része pedig – a *rejtvényvicc*nek³³ fordítható *Rätselwitz*, *joking riddle*, *riddle joke* terminusok – utalnak arra, hogy ezek a szövegek már legalább annyira tartoznak a vicc, mint a találós vagy rejtvény műfajához.

A leghatározottabban egyetérthetünk Kaivola-Bregenhøj azon megállapításával, mely szerint a tréfás kérdések jó példát jelentenek arra, hogy a generikus határokat a kutatók alkotják meg, az élő hagyomány azonban mind formailag, mind tartalmában folyamatosan változik.³⁴ Indokoltnak láthatjuk ezért nemcsak a *találós*, hanem a nemzetközi kutatásban általánosan használt átmeneti kategória, a *rejtvényvicc* kanonizálásának kezdeményezését is, mert ez a koncepció figyelembe veendő szempontot ad a téma további kutatásához.

A magyar találósok alapos történeti-összehasonlító vizsgálathoz nagy szükség lenne egy olyan átfogó adatbázisra, amely – az átgondolt tipológiát naprakész informatikai háttérrel és komplex keresőkkel kombinálva – átláthatóvá tenné a variánsok tömegét, és nem hagyná figyelmen kívül az írásbeliség kapcsolódó darabjait sem. Ilyen tekintetben példamutató lehet az észti találósok szövegkorpusza, amelyet előbb három vaskos kötetben adtak közre, majd adatbázis formájában interneten is elérhetővé tették a 2800 típusba, és ezen belül redakciókba sorolt, teljes körűen adatolt és összetett keresőrendszerrel kiegészített korpuszt.³⁵

A magyar találós szövegek feltárása és feldolgozása még messze nem tart itt, a táji gyűjteményeken kívül egyetlen átfogóbb antológia készült el, amely a 19. század során népnyelvi és népköltési gyűjtések eredményeként nyomtatásban megjelent 3154 szöveget rendszerezve, mutatókkal ellátva tartalmazza.³⁶ Idővel azonban megvalósulhat egy mind a későbbi, mind a kéziratban maradt gyűjtéseket magában foglaló adatbázis is, kiegészítve – elsősorban a 18–19. századból – a (populáris) írásbeliség, kéziratok énekeskönyvek, ponyvák, (irodalmi) lapok rejtvényanyagával. Ekkor válik majd lehetővé a magyar találósok műfajának valóban átfogó vizsgálata a fenti és más, újabb kutatási szempontok és a történeti szövegfolklorisztika eredményeinek figyelembe vételével.

³³ A magyar kutatásban Mándoki László a német *Rätselwitz* (Röhrich 1977: 215.) tükörfordításaként javasolta a *rejtvényvicc* terminust (Mándoki 1988: 250), ám az nem honosodott meg.

³⁴ Kaivola-Bregenhøj 2001: 25.

³⁵ Eesti Mõistatused. Andbemas. 2012. www.folklore.ee/moistatused (letöltés: 2015. 06. 30.)

³⁶ Vargha 2010.

Irodalom

ARANY János

- 1861 Eredeti népmesék – bírálat. *Szépirodalmi Figyelő* II. I. félév, 6–7, 21–23, 35–38, 53–54.
 1968 *Arany János összes művei* XI. *Prózai művek* 2. 1860–1882. S. a. r. Németh G. Béla.
 Budapest: Akadémiai Kiadó.

ARANY László

- 1862 *Eredeti népmesék*. Összegejtötte Arany László. Pest, kiadja Heckenast Gusztáv.

BENEDEK Katalin

- 1995 Milyen műfaj a mese a reformációban és a barokkban? Fabula? Mítosz? Találós? *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XVIII. 105–117.

CUCZOR Gergely – FOGARASI János

- 1862–1874 *A magyar nyelv szótára*. I–VI. Pest: Emich Gusztáv Magyar Akadémiai nyomdásznál.

DOMOKOS Mariann – GULYÁS Judit

- 2009 Az Arany-család mesekéziratainak és Arany László *Eredeti népmesék* című művének kritikai kiadása. *Ethno-Lore* XXVI. 11 –77.

ERDÉLYI János

- 1991 *Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások*. S. a. r. T. Erdélyi Ilona. A jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona és Szathmári István. Budapest: Akadémiai Kiadó

FALUDI Ferencz

- 1787 *Faludi Ferencz költeményes maradványai*. Egybe szedte, s előbeszédekkel és szükséges oktatásokkal megbővítve közrebocsátotta a magyar Költeményes Gyűjtemény öregbedésére Révai Miklós. 2. megjobbított kiadás. Pozsony: k.n.

GREGUSS Ágost

- 1863 A népköltészet ügyében. *Vasárnapi Ujság* X. 319.

GULYÁS Judit

- 2008 A mese szó használata a magyar írásbeliségben 1772–1850 között. A magyar nyelv nagyszótárának történeti korpusza alapján. In Gulyás Judit (szerk.): *Tanulmányok a 19. századi magyar szövegfolklórról*. 165–241. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék.

HEXENDORF Edit

- 1950 Mese. *Magyar Nyelv* XLVI. 74–78.

KAIVOLA-BREGENHØJ, Annikki

- 2001 *Riddles: Perspectives on the use, function and change in a folklore genre*. Helsinki: Finnish Literature Society.

KRIZA János

- 1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Kolozsvár: Stein János Erd. Muz. Egyleti könyvtár bizománya.

LÁZS Sándor

- 2014 A Döbrentei-kódex rejtvényének megoldása. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXVIII. 784–801.

LŐRINCZ Károly

- 1861 Háromszéki nyelvjárás. *Magyar Nyelvészet* VI. 206–245, 316–365.

MÁNDOKI László

1979 Szóbeli rejtvényeink gyűjtés- és kutatástörténete. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* XXIV. 301–326.

1988 Szóbeli rejtvények. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz V. Magyar népköltészet*. 238–250. Budapest: Akadémiai Kiadó.

é.n. *Rejtvényköltészet a XVIII. században (Irodalmi és szóbeli rejtvényeinkről)* (Kézirat)

MERÉNYI László

1861 Eredeti népmesék I. Pest: Heckenast Gusztáv.

RÖHRICH, Lutz

1977 *Der Witz. Figuren, Formen, Funktionen*. Stuttgart: Metzler.

SZEMERKÉNYI Ágnes

1977 Csümölgetés. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I. A-E*. 542. Budapest: Akadémiai Kiadó.

TAYLOR, Archer

1943 The riddle. *California Folklore Quarterly* 2. 129–147.

VARGHA Katalin

2010 *Magyar találós kérdések. 19. századi szövegek antológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

2011 A mesétől a találós kérdésig. Adalékok a magyar szóbeli rejtvények terminológiájához (1789–1935). *Etnoszkóp* 1/1. 96–106.

2012 *Eredeti Népmesék és szóbeli rejtvények? Találósok Merényi László és Arany László mesegyűjteményeiben*. *Ethno-Lore* XXIX. 239–280.

2013a Rejtvény és vicc határterülete a Magyar Népköltészeti Lexikonban. *Ethno-Lore* XXX. 261–291.

2013b Mutatvány a Magyar Népköltészeti Lexikonból: formulavicc, rejtvény, találós, tréfás kérdés, vicc, viccgűjtemény. *Ethno-Lore* XXX. 389–390, 412–413, 418–426.

VOIGT Vilmos

1980 Hungarian mese: „riddle” > „tale”. In Burlakoff, Nikolai – Lindahl, Carl (eds.): *Folklore on two continents. Essays in honor of Linda Dégh*. 175–180. Bloomington: Trickster Press.

1989a *Mesés könyvecske: mely viionnan meg ekesitetet rövid értelmes kérdésekkel és feleletekkel*. Sajtó alá rendezte és utószó: Voigt Vilmos. Budapest: Agrárinformációs Vállalat.

1989b Rejtvény. In Király István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon* 11. Pragm-Rizz. 559–560. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1993 Találós. In Szerdahelyi István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon* 15. Taa-tz. 74. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Vargha Katalin

MTA BTK Néprajztudományi Intézet, tudományos munkatárs

E-mail: vargha.katalin@btk.mta.hu

Katalin Vargha

Contribution to the study of the history of Hungarian riddles

The article is an edited version of a lecture delivered at the annual meeting of the Hungarian Ethnographic Society in 2015 when the author received the Jankó János Award and it presents some aspects of research on the history of Hungarian riddles. At first the author summarises some terminological features of the genre of riddle, referring to the underlying concepts and normative functions. Then a popular type of riddles is presented, whose varying denominations in international folklore studies (e.g. *Rätselwitz*, *joking riddle*, *riddle joke*) imply that these texts belong to the genre of jokes just as well as to those of riddle or enigma. Eventually the author proposes the establishment of the database of Hungarian riddles that would be necessary for a comprehensive, historical-comparative study of the genre.